

מערך שיעור

על גזענות ואפליה ומה שביניהם

מלימוד למעשה

מערך שיעור לקראת יום המאבק בגזענות לשנת 2022

בשנת 1960, בדרום אפריקה, נהרגו 69 מפגינים שהפגינו נגד חוקי האפרטהייד (משטר הדוגל בהפרדה גזעית) במדינה. ב-1966 נקבע באו"ם כי ב-21 למרץ בכל שנה יצוין יום זה ברחבי העולם. בהחלטתה קראה העצרת הכללית של האו"ם לקהילה הבינלאומית לפעול למיגור כל הצורות של גזענות, אפליה על רקע גזעי, שנאת זרים ואי-סובלנות. גם מדינת ישראל חתמה על האמנה הבינלאומית וכך נכתב בחוק החינוך הממלכתי: "להנחיל את העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל ואת ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.... ולחנך לחתירה לשלום ולסובלנות ביחסים בין בני האדם ובין העמים" (סעיף 2 לחוק).

משך הזמן: 45 דקות עד שעה וחצי (שיעור בודד או כפול בהתאם למידת ההרחבה המתאפשרת) (קהל היעד: תלמידי ט' - י"ב (חלק מהתכנים אפשר להתאים גם לכיתות חט"ב))

הקדמה למורה:

לאחרונה, סערו הרשתות החברתיות והתקשורת העולמית, בעקבות דבריה של הקומיקאית האפרו-אמריקנית ופי גולדברג, כי השואה לא הייתה אירוע שנאה על רקע גזעי, כיוון שגם הרוצחים וגם הקורבנות היו אנשים לבנים. דבריה פתחו בחברה האמריקנית דיון סוער בשאלת גבולות הגזענות ואף בשאלת היחס לזכר השואה וההיכרות עם הרקע ההיסטורי והתפיסתי שאיפשר לה לקרות. ומה באמת ההבדל בין שני המונחים?

הגזענות היא עמדה, תפיסה, שיכולה להישאר ברמה המחשבתית / תודעתית **לאפליה** – ביטוי מעשי הנותן יתרון/ חיסרון לאחת הקבוצות ללא הצדקה עניינית. גם בחברה הישראלית, נעשה פעמים רבות שימוש במילה "גזענות" כדי לתאר אפליה על רקע מוצא, דת, לאום, השתייכות פוליטית או סוציולוגית ואף על רקע מגדרי.

במערך שיעור זה נרצה לברר את ההבדל בין המונח "אפליה" למונח "גזענות", נבחן אותם ביחס לקבוצות שונות בחברה הישראלית, נשאל האם החברה הישראלית גזענית וכיצד אפשר למגר מתוכה התנהגויות ותופעות פסולות המשתייכות לאחד משני המושגים האלה.

מערך שיעור

בתוך המערך המוצע – פעילויות רבות ומגוונות. ניתן לבנות את המהלך ע"פ האופי והרמה של התלמידים שלכם – לשנות את הסדר, ולהקדיש פרקי זמן שונים לכל יחידה. בסוף מערך מופיעים שלושה מקורות חז"ליים. ניתן לפתוח או לסגור את המהלך החינוכי במקורות אלו.

פתיחה:

איפה פוגשים אותי גילויי גזענות בחברה הישראלית?

לפניכם – כמה קישורים המציגים גילויי גזענות, אפליה והכללות כלפי קבוצות שונות בחברה הישראלית על רקע המראה שלהם, המוצא העדתי שלהם, הלאום או ההשתייכות החברתית. בחרו אחד מן הקישורים, צפו בו וכתבו לעצמכם, על סמך הצפייה, תשובות לשאלות אלה:
(אפשר גם לחלק את הכיתה לקבוצות של 3-4 תלמידים ולתת לכל קבוצה קישור אחר צפייה)

1. אילו תחושות עורר בכם הסרטון?
2. האם הופתעתם מן המציאות שתוארה בו? האם הזדהיתם אתה? נמקו את תשובתכם.
3. האם חוויתם פעם בעצמכם או הייתם עדים לחוויות דומות לאלו שתוארו בסרטונים?

[שלומית ברהנו- להיות שחורה בחברה לבנה – בת העדה האתיופית המספרת על ההתמודדות שלה בחברה הישראלית בחי' היום יום \(7 דק' \)](#)

[המרוקאי תמיד ישאר מרוקאי](#) - העיתונאי דניאל בן סימון מאין נובעים הסטיריאוטיפים על העלייה המרוקאית העכשווית, מתוך "הצרפוקאים" (1 דק')

[איך עובדת גזענות?](#) - אווה אילוז, פרופ' לסוציולוגיה בעברית, בהסבר על גזענות, מבנה חברתי ואי שוויון. מתוך הסדרה "הצרפוקאים" (2 דק')

[קטע מסטנד אפ של הקומיקאי מוחמד נעמה על גזענות](#) – גילויי גזענות כלפי הערבים בחברה הישראלית (3:42 דק')

[על גילויי גזענות כלפי עולים מרוסיה](#) – מתוך "המתוייגים" של כאן. (3:20 דק')

מערך שיעור

"אתם מכירים אותנו רק מהטלוויזיה" – על אפליה וגילוי גזענות כלפי חרדים – מתוך "מתווגים" של

כאן (3:09 דק')

- נאסוף מן התלמידים התייחסות ותגובות שכתבו לעצמם במהלך הצפייה בסרטונים ועל בסיסם נדון בשאלה-

עד כמה גילויים של גזענות, אפליה והכללה מהותנית נפוצים ושכיחים בחברה הישראלית ומדוע?

בסרטונים הוצגו קבוצות שונות בחברה הישראלית שלכל אחת מהם מאפיינים משלה וגם גילויי האפליה כלפיה שונים מגילויי האפליה כלפי קבוצות אחרות ובכל זאת אפשר ככל הנראה לדבר על כמה מאפיינים משותפים לכל גילויי ההכללה והאיבה הללו.

כדי להעמיק את הדיון ננסה להבין מבחינה סוציולוגית ופסיכולוגית מה עומד מאחורי הנטייה האנושית להשליך תכונות חיוביות על קבוצת הדומים ולהשליך תכונות שליליות אל קבוצת זרים או בעלי מאפיינים גופניים, לאומיים או אתניים אחרים. וגם- כיצד אפשר להתמודד עם הנטייה הטבעית הזו ואף למגר אותה. נחלק את התלמידים לקבוצות של 3-4.

כל קבוצה תצפה בהרצאה- "[היסודות הקבוצתיים של האנושיות](#)" מאת פרופסור גיל דיזנדרוק. בהרצאה נותן הפרופ' גיל דיזנדרוק מאפיינים לחשיבה האנושית הגורמת לאפליה- גזענות (בערך מדקה 1:55) , ולאחר מכן (בערך מדקה 4:30) יש מס' דוגמאות של מחקרים שנעשו כדי להבין ממה נובעת החשיבה הזו.

לכיתות ברמה גבוהה – ניתן לצפות בכל ההרצאה (כ 20 דק')

- ניתן להקרין רק את המאפיינים , ולספר על המחקרים

- ניתן לכתוב על הלוח את המאפיינים, ולהבין יחד מתוך המחקרים את המאפיינים.

המסקנות שיש בהן גם אופטימיות זהירה מופיעות החל מהדקה ה 19:00

ניתן לעשות גם שימוש בצילום מסך של דברי נלסון מנדלה המופיעים בהרצאה, והם מעוררי מחשבה.

לאחר הצפייה / השיחה על ההרצאה נבקש מהתלמידים לשתף את שאר הכיתה ב:

- תחושות שעלו אצלם במהלך הצפייה בהרצאה (ייאוש, תקווה, כעס, אכזבה, הפתעה וכדו')

אפשר להציג לתלמידים סל רגשות מסוג זה ולהזמין אותם לבחור רגש:

מערך שיעור

רשימת רגשות			רגשות חיוביים		
רגשות שליליים			רגשות חיוביים		
עייפות	התנשאות	אדישות	קבלה	אהבה	
עלבון	הלם	אומללות	קלילות	אהדה	
עצב	זעם	אימה	רגישות	אומץ	
פאניקה	חולשה	אכזבה	רוגע	אופטימיות	
פחד	חוסר בטחון	אפסיות	רווחה	אופטיות	
צער	חלחלה	אשמה	רוך	נחישות	
קינאה	חרדה	בדידות	רענונות	נחת	
רגישות	טינה	בהלה	שחרור	נינוחות	
רוגז	טמטום	בושה	שייכות	סבלנות	
רחמים עצמיים	ייאוש	גועל	שלווה	סיפוק	
ריקנות	כאב	געגועים	שלמות	עונג	
שאננות	כישלון	דאגה	שמחה	עוצמה	
שנאה	כעס	דיכאון	שקט	עידוד	
שעמום	לחץ	דכדוך	תעוזה	עליזות	
תיעוב	מבוכה	היסוס	תקווה	ערנות	

- נקודה שהתחדשה להם

- רעיון לפעילות שאפשר ליישם בכיתה או בבית הספר .

(כדי לחסוך זמן במהלך השיעור אפשר לתת את משימת הצפייה הזו גם כהכנה לקראת השיעור)

שימו לב שבהרצאה, מתייחס פרופסור דיזנדרוק למושגים "גזענות", "אפליה" ו"חשיבה מהותנית" לסירוגין ואינו מבחין ביניהם. עם זאת, ההתייחסות לכל אפליה כביטוי של גזענות, עלולה להוביל לטשטוש ולרידוד במקרה של ביטויים גזעניים קיצוניים.

כך לדוגמה, אירע לא מזמן כאשר הקומיקאית האפרו- אמריקנית וופי גולדברג, טענה כי השואה לא הייתה אירוע שנאה על רקע גזעי, כיוון שגם הרוצחים וגם הקורבנות היו אנשים לבנים. דבריה פתחו בחברה האמריקנית דיון סוער בשאלת גבולות והגדרת הגזענות ואף בשאלת היחס לזכר השואה וההיכרות עם הרקע ההיסטורי והתפיסתי שאיפשר לה לקרות.

נבקש מהתלמידים לכתוב במשפט אחד הגדרה למילה "גזענות".

ולאחר מכן – נבקש מהם לכתוב הגדרה למילה גזענות על פי אחד הדוברים בכתבה הקצרצרה אודות

[פרשת וופי גולדברג.](#)

מערך שיעור

ניתן לתלמידים קישור לפדלט ייעודי ונזמין את התלמידים לכתוב בתוכו אחת משתי ההגדרות (זו שכתבו בעצמם או אחת מתוך הסרטון).
רק אחרי שכולם יכתבו נקריין על הלוח את הפדלט עם ההגדרות השונות ונבחר מתוכן משפטים חיוניים להגדרה כיתתית מוסכמת.

(אפשר לקיים את החלק הזה גם בקבוצות קטנות ולא בהרכב כיתתי).

נקריין על הלוח חלק מהגדרת המושג "גזענות" על פי ויקיפדיה :

גזענות היא עמדה שלפיה, בקרב בני אדם מתקיים קשר הכרחי בין מוצאם לבין תכונות אופי מסוימות, או לעיתים גם כישורים שכליים, כך שהיחיד אינו נשפט על פי ייחודו האישי אלא על פי השתייכותו לקבוצה בלבד. ברוב המקרים משתמעת מהגישה גם עליונותה של קבוצה אחת על האחרת, והיא משמשת צידוק למעשים ולהתבטאויות שעיקרם העדפה של בני קבוצה אחת על בני הקבוצה האחרת. על פי החוק הישראלי גזענות היא רדיפה, השפלה, ביזוי, גילוי איבה, עוינות או אלימות כלפי ציבור בני אדם או כלפי יחידים בשל צבעם, השתייכותם האתנית או מוצאם הלאומי. דוגמאות מובהקות לגזענות ממוסדת הן תורת הגזע הנאצית ומשטר האפרטהייד בדרום אפריקה.
על אף שבמקורה ההגדרה של גזענות מתייחסת אך ורק לאפליה על בסיס מוצא גזעי, צבע עור וכדומה, ביום-יום משמש המושג "גזענות" גם לתיאור סוגי אפליה אחרים, כגון שוביניזם, מיזוגניה, הומופוביה וכדומה.

על בסיס ההגדרה הזו נוכל לקיים בכיתה דיון שבמרכזו השאלות הללו :

- מדוע עוררו דבריה של וופי גולדברג סערה וכעס גדולים כל כך?
- מה הרגיש כל כך הרבה אנשים באמירה שלה?
- מניין יתכן שהדברים שלה נובעים?

מערך שיעור

(**הערה למורה** - הדיון הזה יכול לגלוש בקלות לשאלת מעמדם של יהודים בחברה האמריקנית, אנטישמיות, ויחסים בין גזעיים בארה"ב. שים לב האם ברצונך לקחת את הדיון לשם או להישאר לדון בגזענות ובאפליה בחברה הישראלית)

איך הדיון שעוררו דבריה של וופי גולדברג וגם הסרטונים שראינו קודם יכול להיות קשור לחברה הישראלית ולהשקפת העולם היהודית כפי שהיא באה לידי ביטוי בתורה ובדברי חז"ל?

לשם כך נעיין יחד בשלושה מקורות מן המשנה ומדרש ההלכה, המצורפים בדף הלימוד.

לסיכום הפעילות :

על סמך הסרטונים והמקורות מתוך המערך נזמין את התלמידים להציע רעיונות מעשיים שכל אחד ואחת מהם יכול לעשות במטרה להפחית גילויי אפליה וגזענות בחרה הישראלית ולהכין סרטונים או מיצגים שידגישו את העקרונות המודגשים בהם.

רעיונות לפעילויות נוספות בנושא זה אפשר למצוא באתר יסודות גם בקישורים אלה :

[על כבוד האדם וגזענות](#) [על תקינות פוליטית וחופש הביטוי](#)